

Lada Badurina

O INTERPUNKCIJSKIM NAČELIMA - S OSOBITIM OBZIROM NA HRVATSKU INTERPUNKCIJU

mr. Lada Badurina, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 9. rujna 1996.

UDK 801.19 : 808.62-19

Interpunkcijska se pravila mogu zasnivati na trima načelima: strukturnom, semantičkom (ili logičko-semantičkom) te ritmo-melodijskom. Kako se ona međusobno ne isključuju, ne može se govoriti o čistom tipu interpunkcije, već samo o pretežitosti pojedinog načela u kojoj pravopisnoj normi.

U razvoju se hrvatske pravopisne norme zamjećuje izrazitije skretanje prema semantičkoj interpunkciji (nazivanoj još "slobodnom" ili "logičkom") posebice nakon 60-ih godina našega stoljeća. Izrazitije je zanimanje za taj tip interpunkcije potaknuto ne samo činjenicom njezine prevlasti u današnjoj hrvatskoj pravopisnoj normi već osobito njezinom utemeljenošću na komunikacijskim, u prvom redu smisaonim zakonitostima teksta, pa odatle i iskaza (a ne rečenice čija je struktura polazištem strukturnoj interpunkciji). U tome se, ali i u povezanosti semantičke interpunkcije s ritmo-melodijskom nastoje naći razlozi relativne stabilnosti toga dijela naše pravopisne norme.

Kada se govori o vrstama interpunkcije, ponajčešće se pomišlja na tri dijelom različita njezina tipa, odnosno na tri načela na kojima se interpunkcija pojedinog jezika može zasnivati.

Interpunkcijska su pravila dio pravopisne (ortografske) norme. Uvriježilo se stoga da se u hrvatskim pravopisnim knjigama, od Brozova *Hrvatskog pravopisa* naovamo, nalaze i poglavlja o pisanju rečeničnih znakova.¹ Potiče nas to da govorimo i o interpunkcijskim načelima uopće, ali i zasebno o hrvatskoj interpunkciji.

1. Osim naziva *interpunkcija* (ili, u pojedinim pravopisnim knjigama, u množini *interpunkcije*) rabi se još i naziv *rečenični znakovi*: to su oni znakovi koji se bilježe vezano uz rečenicu. Osim rečeničnih ili interpunkcijskih znakova nazivali su se još i *razgo(d)cima* (naziv je postariji, Šulekov, jer znaci su to kojima se u pismu dijeli, *razgađa*, razdjeljuje rečenica), a taj je naziv prisutan i u najnovijem Babić-Finka-Moguševu *Hrvatskom pravopisu* (1994). Pitanje koliko on danas ima izgleda za opstanak u neutralnoj, terminološkoj, uporabi ostaje izvan kruga razmatranja.

Iako je pravopisna norma samostalna i dijelom autonomna norma standardnog jezika, o interpunkcijskim se načelima i potom pravilima ne može govoriti ne uključili se spoznaje jedne druge jezične discipline - sintakse te dakako i gramatičke norme. Odatle u svakom razmatranju određene interpunkcije, pa i u samim pravopisnim pravilima, obilje sintaktičkih kategorija.²

Pravopisna se pravila o pisanju rečeničnih znakova (razgodaka) mogu dakle temeljiti na trima načelima: strukturnom, (logičko-)semantičkom i ritmo-melodijskom (odatle i strukturna, semantička i ritmo-melodijska interpunkcija). Pritom se **strukturno** načelo, nazivano i gramatičkim, zasniva na poštivanju gramatičke, rečenične strukture.³ Interpunkcija se temeljena ponajvećma na (**logičko-)semantičkom** načelu⁴ često smatrala logičkom ili slobodnom, iako je lako dokazivo da se ne može govoriti o slobodnoj, a teško bi bilo reći i koja je interpunkcija nelogička. **Ritmo-melodijsko** pak načelo, ne potirući nužno ni semantičko ni strukturno, ističe posebice intonacijske karakteristike iskaza. Međutim valja odmah istaći kako ni jedna interpunkcija nije zasnovana isključivo na jednome načelu, već se može govoriti samo o njegovoj pretežitosti u određenim pravopisnim pravilima.⁵

Posebice se zanimljivom pokazuje semantička interpunkcija: ne samo da je, iako se zasniva na značenju, ili baš upravo zato, određena ponajvećim brojem pravopisnih pravila⁶, nego je u njima, uz ponajviše tradicijom uvjetovanu oslonjenost na spoznaje klasične sintakse, više ili manje prisutna svijest o kontekstualnoj uključenosti rečenica/iskaza. Takvu bi interpunkciju naime valjalo poimati kao interpunkciju diskursa i iskaza, za razliku od strukturne interpunkcije koja je

2. Zanimljivo bi bilo pokušati predočiti odslik sintaktičke misli u hrvatskim pravopisima. Zasad se može samo podsjetiti na neke od u pravopisima uobičajeno prisutnih sintaktičkih pojmova: nižu se oni od rečenice i rečenične cjeline, vrsta rečenica, pa do pojedinih rečeničnih dijelova. Među sintaktičke su dijelove ponajčešće, tradicionalno, uvrštene i neke morfološke kategorije, primjerice vokativ, imperativ, usklici, veznici, komparativi, pridjevi, priloz i sl.

3. Taj bi se tip interpunkcije mogao potkrijepiti tek jednim pravilom iz Brozova *Hrvatskog pravopisa*: "Zarez, bilježi se u samoj rečeničnoj cjelini i rastavlja njezine dijelove" (I. Broz, *Hrvatski pravopis*, 21893, str. 57). Ukratko, riječ je o interpunkciji koja vrlo dosljedno razdvaja rečenice i, napokon, sastavne dijelove složene rečenice.

4. U hrvatskoj je pravopisnoj normi opredjeljenje za taj tip interpunkcije, nakon ipak neuspjela pokušaja iz 30-ih godina našega stoljeća, uočljivo nakon šezdesetih godina. Usp. L. Badurina, *Razmišljanja o zarezu*, Fluminensia, 1/1995, str. 47-62. Kako će se semantička interpunkcija pokazati višestruko zanimljivom, o njoj će biti još riječi, pa i s obzirom na današnju hrvatsku pravopisnu normu.

5. Može se to pokazati na primjeru bilo koje hrvatske pravopisne knjige. O prožetosti samo jednog pravopisnog pravila (iz *Hrvatskoga pravopisa*, 1994. godine) svim trima načelima usp.: L. Badurina, *Pabirci o pravopisu hrvatskome*, Fluminensia, 1-2/1994, str. 99-109, posebice str. 105-106.

Smotrišta je triju interpunkcijskih načela zanimljiva i definicija rečenice u Anić-Silićevu *Pravopisnom priručniku* iz 1986. godine: "Rečenica je gramatički, značenjski i intonacijski cjelovita komunikativna jedinica" (str. 18).

6. Najbolje će to biti uočiti na hrvatskim pravopisnim knjigama: upravo kada su se izrijekom opredjeljivale za takvu interpunkciju, višestruko se umnažao broj pravila. Usp. npr. samo pravila o pisanju zareza u *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* D. Boranića, 5 1930, str. 62-71; *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika*, 1960, str. 92-110; Anić-Silićevu *Pravopisnom priručniku*, 1986, str. 18-35; Babić-Finka-Moguševu *Hrvatskom pravopisu*, 1994, str. 103-114.

interpunkcija rečenice.⁷ Vjerojatno baš u svojevrsnoj nemoći sintaktičke misli (lingvistika teksta ipak je mlada lingvistička grana) leže razlozi i brojnosti interpunkcijskih pravila upravo u pravopisnim knjigama koje se opredjeljuju za semantičku interpunkciju i njihove česte utemeljenosti pretežito na elementima rečenične strukture. I ne samo da se pravopisna pravila "muče" s propisivanjem takve interpunkcije već se i primjeri koji ih slijede počesto pokazuju nedostatnim i "tankim". Kako je na primjerima pojedinačnih, iz konteksta istrgnutih, rečenice vrlo teško, a katkada i nemoguće dosegnuti što je naknadno dodano, što ne proizlazi izravno iz rečenice, može se steći dojam da pisanje rečeničnih znakova "slobodno" ovisi o procjeni zapisivača. Izostavljajući nadrečenično jedinstvo, ili ga možda tek pretpostavljajući⁸, naši su pravopisi dijelom i sami utjecali na pojavu ipak neprihvatljive misli o proizvoljnosti jednog dijela pravopisne norme. Međutim kao što semantička interpunkcija nužno ne isključuje strukturnu, tako i ritmo-melodijska često olakšava provođenje semantičke.⁹

Kako su ova načela, i njihove kombinacije, zastupljena u svim standardiziranim jezicima, može se pokazati zanimljivim pitanje kakva je (suvremena) hrvatska interpunkcija. Pritom valja istaći dvoje: ako se i poprilično neprecizno barata uvjerenjem o "slobodnoj" interpunkciji, to još uvijek ne znači da takvu interpunkciju ne treba učiti (napokon, upravo je ona u pravopisnim priručnicima propisana povećim brojem pravopisnih pravila); navikli na relativnu stabilnost tih pravila, pa stoga vjerojatno i ponajmanje rasprava oko pravopisnih pravila kojima se određuje pisanje rečeničnih znakova¹⁰, ne bismo trebali smetnuti s uma da se u više od stotinu godina hrvatske pravopisne tradicije znatnije promijenio tip interpunkcije.

7. Prihvaćamo ovdje razliku između rečenice i iskaza. O iskazu se naime, za razliku od rečenice, promišlja kao o sastavnici diskursa, dakle kao o kontekstualno uključenoj rečenici. Na tragu je to i Katičićeva poimanja iskaza kao "rečenice promatrane s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva", odnosno cjeline koju čine tema i rema (dano i novo) (usp. R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU /HAZU/ - Globus, Zagreb 1986, str. 22). Razumljivo, da bi se moglo suditi o temi i remi, danom i novom, rečenicu je nužno motriti unutar nadrečenične cjeline. Slično i Josip Silić za iskaz piše da je "komunikativna jedinica jednoznačnost koje se utvrđuje kontekstom" (usp. J. Silić, *Od rečenice do teksta*, SNL, Zagreb 1984, str. 17).

8. Svijest je o nadrečeničnom jedinstvu najuočljivija u Anić-Silićevu *Pravopisnom priručniku*, Zagreb 1986, posebice u pravilima o pisanju zareza uz riječi, izraze i rečenice koji organski ne pripadaju rečenici u kojoj se nalaze (str. 30-32). Napokon, razlikovanjem modalnih riječi i izraza od modifikatora značenja glagola to je upravo i eksplicirano.

9. Upravo kada se ne nalaze semantički razlozi za određeno interpunkcijsko pravilo, upomoć pristižu ritmo-melodijski, primjerice: u inverznom je poretku sastavnica zavisnosložene rečenice veza među njima zacijelo vrlo čvrsta, pa u tom smislu pisanje se zareza može učiniti "nelogičkim"; s druge pak strane veća pauza među njima sugerira pisanje zareza.

10. Tako i u dopisu gotovo neshvatljivo pretenciozna naslova, *Načela za usavršavanje hrvatskoga pravopisa*, što ga je u studenome 1992. godine Jezično povjerenstvo Matice hrvatske uputilo odabranim kulturnim i znanstvenim ustanovama, o pravilima se za pisanje zareza samo usputno utvrđuje da su "uglavnom dobra" te se o njima i ne raspravlja. O tome: S. Babić, *Jezično povjerenstvo MH i hrvatski pravopis*, Jezik, XL (1992-1993), br. 3, str. 65-76; S. Babić, *O pripremama pravopisnih načela*, Jezik, XL (1992-1993), br. 4, str. 97-102 te D. Brozović, *Uz odgovore na pismo Jezičnoga povjerenstva MH*, Jezik, XL (1992-1993), br. 5, 129-135.

Ne tražeći ovdje ishodišta mijena u hrvatskoj interpunkciji¹¹, može se samo upozoriti na jednu zanimljivu činjenicu: upravo su pravopisni priručnici koji su uvodili tip interpunkcije izrazitije zasnovan na semantičkom načelu nastojali opisati i obrazložiti o kakvoj je interpunkciji riječ.¹² Odgovor na pitanje zašto je tomu tako mogao bi se tražiti u misli o zahtjevnosti takve norme ili, vjerojatnije, u činjenici da su pravopisne knjige kojima je takva interpunkcija ustanovljavana zapravo mijenjale tradicionalnu Broz-Boranićevu normu, pa su i pravopisci bili ponukani da o tome progovore.

Sadašnje će se stanje u hrvatskoj interpunkciji nastojati odrediti trima pravopisnim knjigama kojima je ono zapravo utvrđeno, Babić-Finka-Moguševim *Hrvatskim pravopisom* iz 1971. godine i njegovim ponovljenim izdanjem iz 1994. godine te Anić-Silićevim *Pravopisnim priručnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986, iako se time ne žele zanijekati ishodišta takva stanja: pravopisna pravila o pisanju rečeničnih znakova u *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. godine.

Kako je međutim današnja pravopisna norma, i praksa njome utemeljena, već dobro ustaljena, pravopisna su rješenja i tih triju knjiga, pretpostaviti je, već dobro znana.¹³ Stoga će "unutarnji" pogled u pravopisna pravila o pisanju rečeničnih znakova ovdje ponajvećma biti zamijenjen nekim "izvanjskim" zamjedbama o organizaciji odgovarajućih pravopisnih poglavlja. Takav bi pak uvelike skraćen prikaz hrvatske interpunkcije imao biti odslikom stanja toga dijela hrvatske pravopisne norme.

U pitanju se dominantna interpunkcijskog načela *Hrvatski pravopis* iz 1971. i 1994. bitno ne razlikuju; točnije, sama norma nije promijenjena, tek je unekoliko izmijenjen njezin opis. Primjerice, dok su u prvom izdanju toga *Pravopisa* pravila o pisanju zarezova podijeljena u četiri skupine - *usporednost, naknadno dodavanje, suprotnost* i *isticanje* - u ponovljenom su izdanju istaknuta tek "tri osnovna načela"¹⁴: *nizanje, naknadno dodavanje* i *suprotnost*. No ta formalna različitost ne bi trebala zbunjivati. Promotri li se sama pravila, i primjeri kojima su potkrijepljena, uočava se da je norma ostala ista: načelo je usporednosti sada nazvano načelom nizanja, zadržana su stoga uglavnom i ista pravila, pa i oprimjerenja, a dva su pravila o pisanju zarezova ispred dijela koji želimo istaknuti iz knjige objavljene 1971. godine,

11. O tome više u već spomenutu članku L. Badurina, *Razmišljanja o zarezu*, nav.dj.

12. Usp. *Pravopisno uputstvo za sve osnovne srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.*, Zagreb 1929, str. 19 te 25-26; *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, 1960, str. 93; Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* iz 1971. na str. 109-110, a njegovo ponovljeno izdanje iz 1994. na str. 132-133.

Može se raspravljati i o tome koliko su takva obrazlaganja primjerena normativno-priručničkom karakteru tih knjiga.

13. O pravopisnim rješenjima pojedinih hrvatskih pravopisnih knjiga, poglavito o pisanju zarezova, više u L. Badurina, *Razmišljanja o zarezu*, nav.dj. Na tom se mjestu može naći i obrazloženje zašto je upravo pisanje zarezova presudno za određivanje tipa interpunkcije, pa se i u osvrću koji slijedi motre pravila za pisanje baš tog interpunkcijskog znaka.

14. Babić-Finka-Moguš, *Hrvatski pravopis*, 1994, str. 103.

ponešto preoblikovana, u ponovljenomu izdanju pridodana skupini pravila o pisanju zarezima po načelu nizanja.¹⁵ Mnogo će zanimljivije biti upozoriti na to kako se i u takvoj organizaciji interpunkcijskih pravila daje nazreti isprepletanje najmanje dvaju interpunkcijskih načela, strukturnog i semantičkog. Naime, dok *usporednost*, *nizanje* i *naknadno dodavanje* mogu upućivati i na jedno i na drugo interpunkcijsko načelo, *suprotnost* se i *isticanje* mogu izravno dovoditi u vezu sa značenjem iskaza, iako su pravila kojima je propisano pisanje zarezima u takvim slučajevima opet čvrsto utemeljena na rečeničnoj strukturi.¹⁶ Bilo bi na temelju toga pogrešno suditi o napuštanju zacrtanoga opredjeljenja za semantičku interpunkciju. Naprotiv, potvrda je to da provedba jednoga načela ne mora nužno biti u suprotnosti s drugim i trećim. Ipak, usporedbom se Babić-Finka-Moguševih pravopisnih knjiga s Anić-Silićevim *Pravopisnim priručnikom* daje uočiti dobrim dijelom različito ustrojstvo tih pravopisnih cjelina, ali je mnogo važnije ustanoviti inače tek manjim dijelom različitu zastupljenost elemenata pojedinog interpunkcijskog načela u formulaciji samih pravopisnih pravila. Stoga će valjati usputno upozoriti i na neke "unutarnje" značajke Anić-Silićevih pravila.

I dok nazivi poglavlja i potpoglavlja cjeline *Zarez* u tome *Priručniku* zacijelo podsjećaju na dobro znane kriterije za pisanje zarezima i u ranijoj pravopisnoj normi (primjerice: *Zarez i zavisnosložene rečenice*, *Zavisni dio koji se nalazi s desne strane glavnoga dijela* /Dijelovi zavisnosložene rečenice koji se ne odvajaju zarezom/, *Dijelovi zavisnosložene rečenice koji se odvajaju zarezom*/, *Zavisni dio koji se nalazi s lijeve strane glavnoga dijela*, *Zarez i umetnuti zavisni dijelovi*; *Zarez i nezavisnosložene rečenice*; *Zarez i nizanje i nabranje* itd.), ali svjedoče i o tradicionalnoj oslonjenosti pravopisnih pravila na elemente rečenične strukture, u mnoga će pravopisna pravila više ili manje izrazito biti unesena (logičko-)semantička određenja. Najzanimljivijima se u tom smislu pokazuju neke odrednice koje upućuju na kontekstualno uključivanje rečenice/iskaza u nadrečenično jedinstvo.

U pravilima o pisanju zarezima uz riječi i izraze koji organski ne pripadaju rečenici u kojoj se nalaze *Pravopisni priručnik* razlikuje *modalne riječi i izraze te modifikatore značenja glagola*, a upravo će o tome ovisiti pisanje ili nepisanje rečeničnoga znaka. Pritom se *modalne riječi/izrazi* - uz u rečenicu umetnute proste (jednostavne) rečenice, dijelove rečenica (u funkciji rečenice), vokative i usklike¹⁷ -

15. Usp. *Hrvatski pravopis*, 1971, str. 109, *Hrvatski pravopis*, 1994, str. 107-108.

16. Spominju se riječi i rečenice sa suprotnim veznicima (usp. *Hrvatski pravopis*, 1971, str. 108; *Hrvatski pravopis*, 1994, str. 113-114). Razumljivo je da je to samo pitanje polazišnog kriterija za utvrđivanje vrsta rečenica, koje i nije pravopisno, a osim toga i primjeri poput tih pokazuju kako se sama načela međusobno i ne potiru.

17. Već uočeni problem miješanja morfoloških i sintaktičkih kategorija, koji se tradicionalno provlači i kroz hrvatske pravopisne knjige, treba ovdje shvatiti kao svojevrsan dug toj tradiciji. (Pravo da to tako razumijevamo čini se da nam, između ostaloga, daju i neki elementi suvremenih lingvističkih teorija, o kojima je upravo i ovdje riječ.) Ivo Pranjković predlaže da se o vokativima i uzvicima govori kao o *obraćanju* (usp. I. Pranjković, *Takozvani samostalni članovi rečenice*, u *Hrvatska skladnja*, Zagreb 1993, str. 108-112), što ako i nije baš sretan naziv (poglavito zbog preklapanja s neterminološkom uporabom istog izraza), svakako je prikladan zbog upućivanja na *funkciju* tih konstrukcija u rečenici/iskazu.

poimaju kao relativno samostalne komunikativne jedinice.¹⁸ Slično bi se moglo reći i za razlikovanje (sastavnih) veznika i intenzifikatora (pojačivača).¹⁹ U svemu se tome lako mogu prepoznati elementi lingvistike teksta, odnosno signali kontekstualne uključenosti rečenice.²⁰

Ustvrdimo li kako *Pravopisni priručnik* iz 1986. godine ipak nije u bitnome mijenjao zatečenu interpunkcijsku normu, ostaje da se vidi kako su druge hrvatske pravopisne knjige, uglavnom izostavljajući ili nedovoljno ističući takve pomake prema nadrečeničnom jedinstvu, formulirale pravopisna pravila.

Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika iz 1960. godine, koji je zapravo i uspostavio tip semantičke interpunkcije kakav je i danas u uporabi, razlikuje doduše modalne riječi i izraze "koji se upotrebljavaju da se označi subjektivni odnos lica koje govori (...) prema onome o čemu govori"²¹ i "obične" priloge, ali zapinje kod skupova riječi koji također nisu sastavni dijelovi rečenice ("druge slične riječi i skupovi riječi - između ostalih i različite riječce, pa i uzvici"), ne prepoznajući u mnogima od njih upravo modalne izraze.

Dok hrvatska pravopisna knjiga iz 1971. godine i ne spominje primjere pisanja modalnih riječi, isti su autori u ponovljeno izdanje svoga *Pravopisa* 1994. godine (u potpoglavlje *Nizanje!*!) uvrstili pravilo o pisanju zareza uz "nepromjenjive riječi kojima se izriču različita subjektivno-modalna obilježja i ocjena rečenica kao cjeline, a sintaktički ne pripadaju toj cjelini, nego čine cjelinu za sebe"²². Međutim kako su se

18. Usp. Anić-Silić, *Pravopisni priručnik*, 1986, str. 30-31.

19. Anić-Silić, *Pravopisni priručnik*, 1986, str. 29-30. Mirna Velčić, distingvirajući funkciju konektora i intenzifikatora tvrdnje, intenzifikatore tvrdnje (npr. *naprosto, samo, svakako* i sl.) s pravom smatra modalnim riječima (usp. M. Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, 1987, str. 44). *Pravopisni se priručnik*, razumljivo, ne bavi takvim potankim nijansiranjem vrsta modalnih riječi, iako ih, dakako, uključuje u svoj popis, a kao intenzifikatore donosi tek izraze *i, ni, ili* i *bilo*.

20. Različite podjele konektora u novijoj jezikoslovnoj literaturi ne bi nipošto smjele zamutiti pogled u ta pravopisna pravila. Navest ćemo samo neka razmišljanja koja, iako naizgled nepodudarna, zapravo potvrđuju stajališta pravopisaca. Ivo Pranjković piše o *modifikatorima, modalno-ocjenskim izrazima (riječima, konstrukcijama)*, što može samo zavesti na pomisao o nepreklapanju sa sadržajem pojmova u *Pravopisnom priručniku*. Naime, modifikatori su riječi ili konstrukcije "koje imaju kakvu modifikatorsku funkciju u odnosu na rečenicu kojoj prethode, koja im prethodi ili unutar koje se nalaze" (usp. I. Pranjković, *Takozvani samostalni članovi rečenice*, nav.dj., str. 112-115, naročito str. 112), a *Pravopisni priručnik* govori tek o *modifikatorima značenja glagola uz koji se nalaze* (koji se tada ne odvajaju zarezom!). Mirna Velčić pak razlikuje, između ostalog, (priložne) konektore i modalne riječi bez konektorske funkcije (usp. Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, str. 43-44, a o vrstama konektora naročito str. 50), ali takvo razmišljanje nije strano ni autorima *Pravopisnog priručnika* (npr. razlučivanje modalnih riječi i izraza od riječi i izraza koji "imaju ulogu sličnu ulozi veznika unutar rečenice, tj. vezuju slijedeću s prethodnom" (Anić-Silić, *Pravopisni priručnik*, 1986, str. 31-32). Zrinjka Glovacki-Bernardi konektore s obzirom na funkciju dijeli na anaforičke i kataforičke (usp. Z. Glovacki-Bernardi, *O tekstu*, str. 44 i d.). Vraća nas sve to Silićevoj podjeli *signala kontekstualne uključenosti rečenice - konektora* (usp. J. Silić, *Od rečenice do teksta*, 1984, str. 109 i d.). Bilo kako bilo, ovdje je važno upozoriti na naznake lingvistike teksta u Anić-Silićevoj pravopisnoj knjizi, odnosno na pristup rečenici kao aktualnoj veličini.

21. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, 1960, str. 95. Modalne su riječi ovdje određene, osim iskazivanjem subjektivnosti govornika, i činjenicom naknadne pridodanosti rečenici ("ne ulaze u sastav rečenice").

22. Babić-Finka-Moguš, *Hrvatski pravopis*, 1994, str. 106.

ti modalno-ocjenski izrazi ograničili na razinu riječi (*da, ne, dabome, doista, zaista, nesumnjivo...*), pitanje je izraza poput *u svakom slučaju, bez svake sumnje, po njegovu mišljenju* i sl. i nadalje ostalo otvorenim. U tom je smislu ponovljeno izdanje Babić-Finka-Moguševa *Hrvatskog pravopisa* napravilo pomak prema lingvistici teksta, iako još uvijek ne onoliko koliko se to moglo očekivati.

Na ovom se mjestu o tome neće posebno raspravljati, ali treba spomenuti da je i u klasična pravopisna pravila o naknadno dodanim zavisnim rečenicama koje se odvajaju zarezom²³ zapravo uključena ideja o nadrečeničnom jedinstvu. Naime, da bi se moglo prosuditi koja je obavijest naknadno dodana, mora se rečenici pristupiti kao aktualnoj veličini, što znači kao iskazu, dijelu određenog diskursa.

Ostavljajući ovdje tek u naznakama probleme lingvistike teksta, posebice određivanja i klasificiranja različitih vrsta konektora - na što se tek u usputnim bilješkama nastojalo upozoriti - valja podsjetiti na neke osobitosti ovog tipa normativnih priručnika. Naime, u pravopisnim knjigama, koje nastavljajući tradiciju i same vrlo brzo postaju tradicijom, razumljivo, nema mjesta sučeljavanju i prelamanju pogleda suvremene lingvistike, koliko god da se i na tim spoznajama stvara i propisuje i pravopisna norma. Ne samo da je osnovna zadaća pravopisnih priručnika uspostaviti kriterije pravilnosti u pisanju već su oni upućeni i lingvistički neobrazovanim čitateljima, nesklonima brušenju jezikoslovnih misli, pa i nezainteresiranima za učenja najnovijih lingvističkih teorija. Stoga tradicija i navika u pravopisima (i to ne samo u normi već i u načinu njezina opisa) - dalo se to zamijetiti i u ovome skraćenom prikazu - imaju veću i presudniju ulogu no što se to moglo i pretpostaviti. Neka te završne misli budu pokušajem iznalaženja "opravdanja" za zamjetan tradicionalizam hrvatskih pravopisa koji ih počesto nepotrebno opterećuje i, s motrišta suvremene lingvistike, metodološkim manjkavostima. Tanka nit koja dijeli opravdan tradicionalizam i teško prihvatljivu nepreciznost često postaje nevidljivim i naizgled neuhvatljivim razlogom mnogih propusta koji su se, čini se, mogli i izbjeći.

23. Usp. npr. *Hrvatski pravopis*, 1971, str. 107 (t. 460, 461); *Pravopisni priručnik*, 1986, str. 21-22 (t. 33); *Hrvatski pravopis*, 1994, str. 112 (t. 394, 395). Ponavlja se tu već izrečena misao o nemoći iz konteksta isključenih rečenica da odgovarajuće oprinjere ta pravila. Time se onda može stjecati i pogrešan dojam o proizvoljnosti semantičke interpunkcije.

SUMMARY

Lada Badurina

ON PUNCTUATION PRINCIPLES - WITH A SPECIAL CONSIDERATION TO THE CROATIAN PUNCTUATION

Punctuation rules can be established on three principles: structural, semantic (or logically semantic), and rhythmically-melodic. As they are not mutually excluded, we can not speak of a clear punctuation type, but only of prevalence of a particular principle in which orthographic norm (they occur).

In the development of the Croatian orthographic norm one can observe more expressed divergence toward semantic punctuation (which is also called "free" or "logical") especially after the 1960's. More expressive interest for that punctuation type is included not only by the fact that it prevails in today's Croatian orthographic norm, but also that it is established on communication, in the first place, meaningful regularities of the text, and therefore the statement (and not the sentence, which structure is the starting point of the structural punctuation). That is the point in which we try to find reasons for relative stableness of that part of our orthographic norm together with the correlation of the semantic punctuation with the rhythmic and melodic one.